

BIOGRAFIE

MORCINEK Gustaw a właściwie Augustyn Morcinek (1891-1963) - polski pisarz, nauczyciel, działacz społeczny na Śląsku Cieszyńskim, publicysta. Urodził się 25 sierpnia w Karwinie jako czwarte, najmłodsze dziecko Józefa i Marii Morcinków (Maria Morcinkowa z domu Smuż). Został ochrzczony imieniem Augustyn w kościele parafialnym w Karwinie. Ojciec Morcinka był woźnicą w przedsiębiorstwach hrabiego Larischa. Zginął w wypadku w 1892 r. i w związku z tym ciężar utrzymania rodziny spadł na matkę. Przyszły pisarz uczęszczał do szkoły ludowej w Karwinie, usytuowanej najpierw przy starym kościele, a od roku 1902 do szkoły „na granicach” karwińsko-dąbrowskich. Po jej ukończeniu podjął pracę; początkowo w cegielni (miał wówczas 14 lat), a następnie, w wieku 16 lat, jako tacznik w kopalni „Szyb Głęboki” hrabiego Larischa w Karwinie (1907-1910). Dał się wówczas poznać jako działacz Stowarzyszenia Robotników Katolickich „Praca” oraz jednego z kół Towarzystwa Szkoły Ludowej. Swoim odczytaniem zwrócił na siebie uwagę starszych kolegów, którzy zebrali pieniądze na jego dalszą edukację i dzięki temu mógł rozpocząć naukę w Polskim Seminarium Nauczycielskim w Białej Krakowskiej, które ukończył w 1914 r. Dzięki Ignacemu Steinowi, poloniście oraz dyrektorowi Seminarium, dobrze poznał polską literaturę romantyczną.

Augustyn Morcinek (1891-1963)

1 sierpnia 1914 r. Morcinek został powołany do armii austro-węgierskiej i znalazł się na froncie wschodnim, jednak nie zabawił tam długo, gdyż 21 listopada 1914 r. został ranny pod Wolbromiem. Przestrzelone przedramię źle się zrosło i Morcinek do końca życia pozostał niepełnosprawny. 25 sierpnia 1915 r. zwolniono go z obowiązku służby liniowej, więc - począwszy od 1 września 1915 r. - pracował jako nauczyciel; najpierw w Pruchnej, następnie w Ligocie koło Bielska. 2 sierpnia 1916 r. ponownie powołano go do wojska, tym razem do pracy w administracji. Służbę tę pełnił kolejno: w Dziedzicach, Cieszynie oraz Trzyńcu. Na przełomie października i listopada 1918 r. odebrał telefonogram z Krakowa z rozkazem, by najstarszy rangą oficer Polak przejął dowodzenie w garnizonie cieszyńskim. Morcinek przekazał ów telefonogram porucznikowi Klemensowi Matusiakowi, który stał na czele spisku oficerów Polaków w garnizonie cieszyńskim. Dzięki temu bez rozlewu krwi garnizon przejęli Polacy, a Cieszyn i okolice już w pierwszych dniach listopada znalazły się pod jurysdykcją Polskiej Rady Narodowej. (Opis tej pamiętnej nocy stał się debiutem pisarskim Morcinka). Pozostawał przez jakiś czas w wojsku, uzyskując najpierw stopień podporucznika, a następnie porucznika. Od 1919 r. pracował jako nauczyciel w Skoczowie, aby powrócić do wojska 10 czerwca 1921 r. Stacjonował tym razem w Pułtusku w 93 pułku piechoty. Zdemobilizowany w rok później, powrócił już na stałe do Skoczowa, gdzie pracował w szkole do 1936 r. Pogłębiał swoje wykształcenie na kursach. I tak uczęszczał na kurs przemysłowo-kupiecki dla nauczycieli szkół doksztalających, zaś swoje wykształcenie humanistyczne uzupełnił na Wyższym Kursie Nauczycielskim w Cieszynie, który ukończył w 1925 r.

Gustaw Morcinek nie tylko pracował jako nauczyciel, lecz także angażował się w działalność społeczną. Prowadził w Skoczowie przy Macierzy Szkolnej bibliotekę oraz uczestniczył w pracach teatru amatorskiego.

Był żonaty z Zuzanną Lazarówną (1925), małżeństwo to jednak okazało się nietrwałe i po roku zakończyło się rozwodem.

Jako pisarz debiutował na początku lat dwudziestych XX w. artykułem „Wspomnienia z przewrotu w listopadzie 1918 r.” opublikowanym na łamach „Dziennika Cieszyńskiego”. W latach 1924-1927 współpracował z „Miesięcznikiem Pedagogicznym”. Na uwagę zasługuje jego artykuł „W obronie współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży” (MP 1925, nr 5). Morcinek wskazywał w nim, jak wielką rolę pełni literatura w wychowaniu młodego pokolenia. 19 czerwca 1926 r. na VI Zjeździe Związku Nauczycielstwa Szkół Powszechnych w Katowicach wygłosił referat, który następnie ukazał się drukiem: „Walka szkoły polskiej o duszę dziecka jako przyszłego obywatela”. Sformułował w nim główne kierunki działań, jakimi powinna się kierować polska szkoła na kresach zachodnich, aby ukształtować wśród młodego

pokolenia postawę szacunku i dumy z przynależności do polskiej kultury. Był rzecznikiem wychowania państwowego. Jego powieść „Byli dwaj bracia”, wydana w 1930 r., uzyskała pierwszą nagrodę na konkursie literackim poznańskiego „Przewodnika Katolickiego”. W latach 1920-1931 pracował w redakcji „Zarania Śląskiego”. W roku 1929 wydał zbiór nowel „Serce za tamą” (z przedmową Zofii Kossak-Szczuckiej, która służyła mu też radą w kwestiach kompozycyjnych i stylistycznych, widząc w nim następcę Władysława Orkana), powieść „Wyrąbany chodnik” (1931), „Narodziny serca” (1932), zbiór nowel „Chleb na kamieniu” (1932).

Za „Wyrąbany chodnik” Morcinek otrzymał Śląską Nagrodę Literacką. Powieść ta została napisana na konkurs ogłoszony przez Śląskie Towarzystwo Literackie zdobywając pierwszą nagrodę. Ukazała się nakładem cieszyńskiego Wydawnictwa bł. Jana Sarkandra. Wkrótce została uznana za ogólnopolską rewelację ze względu na epicki obraz Śląska przełomu XIX i XX stulecia. Doprowadzona do lat dwudziestych XX w. dotyczyła też walk powstańczych w tym rejonie Polski. Powieść była świadectwem wystąpienia utalentowanego twórcy, który przedstawił ogółowi czytelników polskich mało znany region. Uważana jest za jedno z najwybitniejszych dzieł pisarza.

W 1931 r. udał się do Lwowa na zaproszenie Sekcji Lwowskiej Stowarzyszenia Studentów Polaków ze Śląska Cieszyńskiego. Organizacja ta współpracowała ze Związkiem Obrony Kresów Zachodnich we Lwowie, któremu przewodniczyła wielka przyjaciółka Śląska, Helena Popielowa. W 1931 roku zorganizowano Miesiąc Propagandy Śląska, którego punktem kulminacyjnym miała być akademie w Teatrze Wielkim we Lwowie. Właśnie na tę akademię przybył Gustaw Morcinek. Odczytany przez niego fragment „Wyrąbanego chodnika” spotkał się z wielkim aplauzem publiczności. Następnego dnia wystąpił w audycji lwowskiego radia, na którą złożyły się fragmenty „Serca za tamą” recytowane przez autora. Było to pierwsze wystąpienie Morcinka w rozgłośni lwowskiego radia, ale nie ostatnie; wracał do Lwowa jeszcze wielokrotnie.

W 1933 r. opublikował monografię „Śląsk” w cyklu „Cuda Polski”, powieść „Łysek z pokładu Idy” i książkę dla młodzieży „Gwiazdy w studni”. W 1935 r. wyszła kolejna powieść Morcinka przeznaczona dla młodego czytelnika „Ludzie są dobrzy”, a w rok później „Po kamienistej drodze”. Następną książką przedstawiającą życie górników, w której podjął problemy psychologiczne, to „Inżynier Szeruda” (1937). W 1938 r. opublikował książkę „Maszerować” będącą wyrazem kultu marszałka Józefa Piłsudskiego. Rok później ukazała się, napisana w 1937 r., kolejna powieść traktująca tym razem o życiu nauczycieli: „Wyorane kamienie”. Nakład pierwszego wydania został całkowicie zniszczony, najbliższe oryginału jest wydanie z 1964 r.

Był współzałożycielem Grupy Literackiej "Przedmieście" (1933) bliski społecznikowskim tendencjom Heleny Boguszewskiej i Jerzego Kornackiego. W pierwszym tomie zbiorowym Grupy (1934 r.) ukazały się dwa opowiadania Morcinka, m.in. „Kataryniarz”. W kolejnym tomie, „Pierwszy Maja”, nie brał już udziału wycofując się całkowicie z działalności w „Przedmieściu”.

Z felietonów ogłaszanych co miesiąc w „Gazecie Polskiej” (od 1934 r.) powstały trzy książki: „Gołębie na dachu” (1936 r.), „W najmłodszym lesie” (1937 r.) oraz „Miasteczko nad rzeką” (1938).

W 1934 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, a w 1937 odznaką Gwiazda Śląska.

W latach 1936-1939 przebywał za granicą podróżując po Francji, Włoszech, Austrii, Niemczech i Danii. Powrócił do kraju tuż przed wybuchem II wojny światowej. 1 września 1939 r., jak wielu Polaków z zachodniej Polski, wyjechał do Lwowa. Niestety już wkrótce zmuszony był powrócić do Skoczowa na przełomie września i października. 6 października, został aresztowany przez gestapo i osadzony w obozach koncentracyjnych – najpierw w Skrochowicach (Skrochovitz) koło Opawy, a następnie kolejno w Sachsenhausen i Dachau. W niemieckich obozach koncentracyjnych odsiedział Morcinek sześć lat, czyli że przebywał w nich do zakończenia wojny. Odmówił podpisania volkslisty w zamian za obietnicę uwolnienia.

W latach 1945 -1946 mieszkał za granicą: we Francji, Włoszech i Belgii. Do Polski powrócił w listopadzie 1946 r. i zamieszkał w Skoczowie, gdzie jeszcze przed wojną miał swój dom. Wstąpił do Stronnictwa Demokratycznego i w związku z tą przynależnością był posłem na Sejm I kadencji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1952-1956) z okręgu bielskiego. Od 1951 r. był prezesem katowickiego Oddziału Związku Literatów Polskich. Współpracował z katolickimi czasopismami: „Głos Katolicki”, „Dziś i Jutro”, „Rycerz Niepokalanej”, „Tygodnik Powszechny”.

Przeżycia obozowe pisarza znalazły swoje odbicie w „Listach spod morwy” (1945 r. Paryż), „Listach z mojego Rzymu” (1946, Rzym), „Dziewczynine z Champs-Elysees” (Rzym 1946, Katowice 1947). Nadal pisał i publikował. Powieść „Zagubione klucze” (1948 r.) nawiązywała do niedawnych przeżyć wojennych i wyrażała jego pogląd na świat, podobnie jak „Dwie korony. Rzecz o ojcu Maksymilianie Maria Kolbe” (1948). W tym samym roku 1948 wydał jeszcze „Uśmiech na drodze”. W 1950 r. ukazała się powieść „Pokład Joanny”, za którą otrzymał Państwową Nagrodę Literacką. Dwutomowa saga historyczna „Ondraszek” (pierwsze wydanie Warszawa 1953) opowiada o legendarnym zbójniku beskidzkim, Ondraszku (właściwe nazwisko Andrzej Szebesta 1680-1715), żyjącym na początku XVIII w. na pograniczu śląsko-morawskim.

Powieść „Mat Kurt Kraus” (1957 r.) jest jedną z trzech książek Morcinka na temat powstań śląskich (obok „Wyrąbanego chodnika” i „Pokładu Joanny”). Pisarz stworzył pasjonującą, trzymającą w napięciu akcję, a w konstrukcji postaci nawiązał do wzoru Sienkiewiczowskiego Kmicica. Walorem utworu jest głęboka znajomość realiów Śląska, jego mieszkańców i ich mentalności. Morcinek uchwycił skomplikowane losy tej ziemi, już choćby nadając tytułowemu bohaterowi niemieckie imię i nazwisko. Kurt Kraus po ucieczce z rodzinnego domu wstępuje do niemieckiej marynarki i służy w łodzi podwodnej. Podczas I wojny światowej walczy pod Sommą, gdzie bagnetem zabija francuskiego żołnierza. Ten, wydając ostatnie tchnienie, wypowiada słowa po polsku. Kurt jest wstrząśnięty. Powraca do domu, a gdy wybuchają powstańcze walki, bierze w nich udział, aby jego rodzinna ziemia już na zawsze została połączona z Macierzą. Podobnie skomplikowane losy mają jego towarzysze broni walczący w powstaniach. Powieść przynosi panoramę Śląska lat 1918-1922. Na jej kartach spotykamy wiele postaci historycznych, jak np. Wojciech Korfanty, Konrad Wawelberg (Tadeusz Puszczański), Arka Bożek oraz inni. Nie ulega wątpliwości, że powieść „Mat Kurt Kraus” należy do najwartościowszych utworów Morcinka, a jej walory literackie przemawiają za jej obecnością na rynku wydawniczym i w świadomości czytelniczej.

Do okresu dzieciństwa spędzonego w Karwinie powrócił w 1959 r. pisząc powieść „Czarna Julka”. Tytułowa bohaterka jest przywódczynią grupy chłopców, córką Włocha i Ślązaczki - Cieszynianki.

„Siedem zegarków Joachima Rybki” (1960 r.) to jedno z ostatnich dzieł pisarza. Joachim Rybka pojawia się jako typ postaci w opowiadaniu „Ujec” (1935 r.), a następnie w powieści „Ludzie są dobrzy” jako szkolny woźny. Dobry, mądry, znający języki (podróżował wiele po świecie) jest ulubieńcem uczniów. Wyróżnia go zamiłowanie do zegarków, które tykają w jego szafie, a opowieści o nich dzieci słuchają z zapartym tchem. Joachim Rybka na starość został grabarzem, w jego szafie nadal tykają zegarki. Każdy zegarek odnosi się do jakiejś historii z życia „kopidoła” - od młodości po starość. Pierwszy i ostatni łączą go z kopalnią. Pierwszy jest pamiątką po inżynierze, który zginął ratując górników z katastrofy, siódmy, ostatni, jest od ocalonego z zawału górnika. W opowieści te wplecione zostały fragmenty życiorysu bohatera, w którym odnajdujemy wspomnienia pisarza: krajobraz rodzinnego Śląska Cieszyńskiego, praca w kopalni, pejzaże krajów, które odwiedził będąc w sile wieku, pobyt w obozie koncentracyjnym. Można stwierdzić, iż Joachim Rybka to *alter ego* samego autora. „Siedem zegarków Joachima Rybki” to powieść o czasie, najbardziej uniwersalnym doświadczeniu człowieka. Sam Morcinek zbierał zegarki przez całe życie. Antoni Halor zatyłował swój film o pisarzu

„Siedem zegarków Gustawa, albo Eremita Skoczowski Morcinek”. Zegarki oglądał w domu pisarza Ludwik Brożek.

Morcinek był znakomitym znawcą śląskiej kultury ludowej, którą spożytkował przy opracowywaniu zbiorów baśni śląskich: „Jak górnik Bulandra diabła oszukał” (1958), „Przedziwne śląskie powiarki”, „Przedziwna historia o zbójniku Ondraszku” (1963). Powieść „Górnicy zakon” wyszła już po śmierci pisarza w 1964 r.

Gustaw Morcinek zmarł na białaczkę 20 grudnia 1963 w Krakowie, a pochowany został na Cmentarzu Komunalnym w Cieszynie.

Literatura: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada, věd. red. Milan Myška. Seš. 7 (19), Ostrava, 2005, s. 73-74; Brożek L., Morcinek Gustaw, Polski słownik biograficzny, t. 21 pod red. Emanuela Rostworowskiego, Wrocław – Warszawa - Kraków- Gdańsk 1976, s. 759-761; Czy wiesz, kto to jest?, pod red. Stanisława Łozy, Warszawa, 1938, s. 502; Elektroniczny słownik biograficzny Śląska Cieszyńskiego, osoby: Morcinek Gustaw 1891-1963, 01. www.slovník.kc-cieszyn.pl; Fazan M., Nawrocki W., Katowickie środowisko literackie w latach 1945-1967, Katowice, 1969, s. 203-217; Fazan M., Morcinek Gustaw, Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny, t.1. pod red. Czesława Hernasa, Warszawa 1984, s. 689; Golec J., Bojda S., Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej, t. 1, Cieszyn, 1993, s. 198-199; Gustaw Morcinek w 120-lecie urodzin, pod red. K. Heskiej-Kwaśniewicz i J. Lyszczyny, Katowice 2012; Heiduk F., Oberschlesisches Literatur-Lexikon, t. 2, Berlin 1993, s. 146; Heska-Kwaśniewicz K., Pisarski zakon. Biografia literacka Gustawa Morcinka, Opole 1988; Heska-Kwaśniewicz K., Kolorowy rytm życia. Studia o prozie Gustawa Morcinka, Katowice 1993; Hierowski Z., Życie literackie na Śląsku w latach 1922-1939, Katowice 1969, s.236-259; Ludzie trzydziestolecia, pod red. Henryka Rechowicza, Katowice 1974, s. 325-333; Miękina L., Rosner E., Słownik pisarzy śląskich, pod red. Jacka Lyszczyny i Dariusza Rotta, t. 3, Katowice 2010, s. 69-79; Słownik pisarzy polskich, pod red. Arkadiusza Latuska, Kraków 2003, s. 340; Stu pisarzy cieszyńskich: słownik bio- i bibliograficzny, „Rocznik Cieszyński”, [R.]3 (1976), s. 186-187; Sławkowa E., Być stela. Z zagadnień edukacji regionalnej na Śląsku Cieszyńskim, Katowice 2003; Snoch B., Górnośląski leksykon biograficzny, wyd. 2 (uzup. i rozsz.), Katowice 2004, s. 227; Nawrocki W., Morcinek Gustaw, Śląski słownik biograficzny, pod red. Jana Kantyki i Władysława Zielińskiego, t. 1, Katowice 1977, s. 184-190; Rosner E., Literaci regionu beskidzkiego. Cz. 1, Katowice [i in.]1981, s. 18-22; Współcześni polscy pisarze i badacze literatury, pod red. Jadwigi Czachowskiej i Alicji Szałagan, t. 5, Warszawa 1997, s. 459-467.

Krystyna Nowak - Wolny